

KANTURALI BOYUNDAKİ BAZI MOTİF VE UNSURLAR ÜZERİNE

DOÇ. DR. ALİ DUYMAZ

1. Giriş

Dede Korkut hikâyeleri hakkındaki araştırmalarda; zaman geçtikçe, araştırmalar derinleştikçe ve bilhassa Türk dünyasındaki edebî verimlerden haberdar olundukça hikâyelerin coğrafyası, tarihi, yazıldığı dönem gibi hususlardaki değerlendirmelerin de değiştiği görülmektedir. Daha önce politik ve stratejik tercihlerin de tesiriyle belirli bir coğrafya, şive ve tarihle sınırlandırılmaya çalışılan Dede Korkut hikâyelerinin, en azından bir Oğuz-nâme olduğu ve çok derin tarihî köklere sahip bulunduğu, hatta kozmogonik ve mitik karakterdeki bir destanlar zincirinin yeni tarih ve coğrafyaya adaptesi olduğu fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Böyle olması Dede Korkut hikâyelerinin daha ayrıntılı ve geniş bir mukayese ile incelenmesi gereğini de ortaya çıkarmıştır.

Kaınlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesi diğer boylara göre daha kuvvetli olduğu düşünölen delillerle Anadolu coğrafyası ve Akkoyunlu tarihine bağlanmak istenmiştir. Ayrıca bu hikâyenin *Deli Dumrul* ve *Buğaç Han* hikâyeleriyle birlikte *Dede Korkut Kitabı*'nın genel yapısının dışında kaldığı ve daha sonra esere sokulduğu iddia edilmiştir. Biz bu bildirimizde hikâyeyi kişi ve yer adları, epitetler başta olmak üzere çeşitli motif ve unsurları bakımından mukayeseli olarak değerlendirerek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız. Bu noktada hikâyenin coğrafya ve tarihle ilişkisi değerlendirilecek, diğer Türk destanları ve sözlü rivayetlerle mukayesesi de yapılacaktır.

Kaınlı Koca Oğlu Kan Turalı boyu *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasının altıncı hikâyesidir ve 170/5-201/11 sayfa ve satırları arasında yer almaktadır. Vatikan nüshasında ise yoktur. Kan Turalı hikâyesiyle birlikte *Deli Dumrul*, *Tepegöz* hikâyelerinin Vatikan nüshasında yer almayışını Hamid Araslı, müstensihinin *şer'i şerife uygun* bulmayışıyla açıklamaktadır. Gökyay ise Vatikan nüshasının *Hikâye-i Oğuzname-i Qazan Bey ve Gayrı* şeklindeki başlığına istinaden bu hikâyelerin *Kazan Bey* ve oğlu *Uruz*'un ilk plânda ilgili bulunmamasını se-

bep olarak görmektedir. Muharrem Ergin gibi yerli ve Ettore Rossi, Franz Taeschner gibi yabancı araştırmacılar ise Dresden nüshasını her yönüyle Vatikan nüshasına tercih etmektedirler¹. Bazı araştırmacılar bu hikâyeleri Dede Korkut geleneği dışında değerlendirmenin doğru olacağını bile iddia etmişlerdir. Barthold ve Jirmunski Kan Turalı ve Deli Dumrul hikâyelerinde “Hanlar hamı Bayındır Han”ın ve Salur Kazan’ın adlarının geçmediğini belirterek bu hikâyelerin daha geç bir zamanda teşekkül ettiklerini ve sonradan “Oğuzlar zamanı”na irca edildiklerini ifade etmişlerdir².

II. Kahramanlar ve Özellikleri:

Hikâye, kahramanların sayısı bakımından diğer boylara göre oldukça zayıftır. Hikâyenin kahramanları Kañlı Koca, onun oğlu ve hikâyenin asıl kahramanı Kan Turalı, Trabzon tekürü, onun kızı ve hikâyenin kadın kahramanı Selcen Hatun, kırk yiğit, tekürün kardeşinin oğlu, kâfirler ve tabii ki hikâyenin sonunda gelip *boy boylayan soy soylayan* Dedem Korkut’tan ibarettir. Kañlı Koca, Kan Turalı ve Selcen Hatun adları, sadece bu hikâyeye mahsustur. Bu adlar ne diğer hikâyelerde, ne de Oğuzlarla ilgili başka kaynaklarda geçmektedir.

1. Kañlı Koca:

Kan Turalı hikâyesinde Kan Turalı’nın babasının adı Kañlı Koca olarak geçmektedir. Tarihçiler arasında yaygın kanaat Kañlı adını bir aşiret veya boy adı olarak değerlendirmektir. Nitekim Zeki Velidî Togan, O. Şaik Gökyay’ın eserindeki “Salur Kazan ve Bayandarlar” başlıklı yazısında Salur Kazan’ın Peçenek, Kıpçaklarla ve Kanglılarla mücadelelerini özetleyerek şöyle demektedir: “*Topkapı Müzesindeki Oğuz destanları hulâsasında (Revan Köşkü, Nr. 1390, s. 3) Salur Kazan hakkında “Horasanda kanlı kâfir illerine kan kusturan” denilmiş, bu da onun Kanlı, Kıpçaklarla olan savaşlarına ait olsa gerek*”³. Ahmet Caferoğlu da şöyle demektedir: “*Orta Asya kahraman adlarında bolca geçen Kan, eserde Kañlı Koca Oğlu Kan Turalı ile bazı kimselerin adında geçer. Kañ lâkabı da كَانلى imlâsile, yalnız Kañlı Koca’ya mahsus olmuştur. Birincinin manası han*

1 Orhan Şaik Gökyay; *Dedem Korkudan Kitabı*, İstanbul 1973, I-II.

2 Bk. Gökyay; *age*, LXXX.

3 Gökyay, *age*, CVII-CXIII,

iken ikincinin gerçek anlamını belirtmek oldukça zordur. Kelime Kañ olarak Orhun ve Uygur Türklerinde “baba” manasında kullanılmıştır. Antroponim olarak ise kullanıldığına rastlanmamaktadır. Yalnız Kaşgarlı Mahmut’ ta geçen bu kelime, Marquart’a ve Atalay’a göre “Kıpçaklardan büyük bir adamın adı” olarak açıklanmış ise de Brockelmann “Kıpçaklardan bir kabilenin adı” olarak kabul etmektedir. Bununla beraber unutulmamalıdır ki, Uygurların aile kuruluşunda “Kün kul” yani “cariye kul” sınıfı, diğer “ög kañ”, “ana baba” ve “ka kadaş”, “soy sop” kültürüne bağlı olarak gelişmiştir. Bundan mülhem olarak kañlı kelimesini, “küñkul” sahibi bir kimse olarak açıklamak acaba ne kadar doğru olur diye düşünmekten de kendimi alamıyorum. Orta Asya yiğitler kategorisine giren Kañlı-Koca’nın bu evsafa olması da, pek tabiidir. Kelimenin türeyişi ve manası, ayrıca incelemeye değer bir konu olarak kalmaktadır.”⁴ Abdülkadir İnan da, Dede Korkut’taki kahramanların hiçbirini tarihî şahıs olarak görmüyor, bunların eski Türklerin ilâh yahut kabile hayatının inkişafı devrinde ceddi âlâ saydıkları efsanevî şahıslar olduğunu ifade ediyor. Oğuzlar İslâm kültürü tesiri altına girdikleri devirde ise, bunlar millî kahramanlar ve fâni alplar olmuşlardır. İnan’a göre Oğuzhan, Salur Kazan, Kayan, Bayındırhan, Uşunkoca, Bükdüz, Böklü ile birlikte Kañlıkoca da Türklerde büyük kabileler ve göçebe imparatorlukların teşekkülü devrindeki boy adlarındandır. Hatta Uşun (=usun, uyşun)larla Kañlıları Çin müverrihleri milattan önce bile tanımaktadırlar⁵. Oğuz Kağan destanında “kağrı” ile ad alışları açıklanan ve tarihlerde de karşımıza çıkan Kañlı, kişi adından kaynaklanan bir Kıpçak boyunun adı olarak kabul edilegelmiştir. Nitekim *DLT*’de de kağrı arabası yanında “Kıpçaklardan büyük bir adamın adı” olarak açıklanmıştır⁶. Buradaki Kañlı kelimesinden hareketle Kañlı Koca’yı, dolayısıyla Kan Turalı’yı Kañlı boyuna mensup olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak Oğuz destanında Kañlı adının verilmesini, onun Oğuz’a bağlılığını dü-

4 Ahmet Caferoğlu, “Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı”, *TDAY / Belleten* 1959, Ankara 1988 (2.b), s. 59-80.

5 Abdülkadir İnan, *Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar, Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 176-178.

6 *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), C. III, Ankara 1992, s. 379; Besim Atalay; *Divanü*

şünür ve buna bir de Kan Turalı'nın kanlı kâfir ellerini aşıp Selcen Hatun'u almasını eklersek bu adın sadece bir isim belirtmekten öteye gitmediğini görürüz.

Kanlı sözünden bahsederken bir husus üzerinde daha durmak gerekmektedir. Kan Turalı hikâyesini Yakın Doğu'da, Oğuzların Anadolu'ya ve Kafkas ötesine göçleri sırasında teşekkül etmiş, Oğuzların eski tarih ve coğrafyalarıyla ilgisiz sayan araştırmacılar, bir noktaya daha dayanmaktadırlar. Bu da Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı ifadesinde geçen "Kanlı" eponiminin Oğuz eponimi olmadığıdır. Böyle kabul edilse bile bu, Anadolu'ya hiç gelmemiş Kañlılarla ilgili sayılan Kan Turalı'yı Anadolu'ya bağlamak mümkün olur mu? Bu çelişkiyi anlamak güç görünüyor.

2. Kan Turalı:

Kan Turalı; diğer Dede Korkut kahramanlarından Bamsı Beyrek, Buğaç ve daha bir çokları gibi tek oğuldur. Tek oğul olma, destan mantığı içinde olağanüstü bir kahramanlığı hazırlayıcı durumdadır. Hikâyemizde Kan Turalı'nın doğumu anlatılmamıştır. Hikâye, Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz er olduğunu, onun da yetişmiş bir cılasun oğlu bulunduğunu belirterek başlanmaktadır. Beyrek'te gördüğümüz neredeyse tam biyografik yapı, Kan Turalı'da yoktur. Sadece ad konmasıyla ilgili olabilecek silik bir iz yakalayabiliyoruz. Yazıcıoğlu Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinin baş tarafındaki "Oğuzname" parçasında bulunan ve Oğuz kahramanlarının epitetleri özelliği taşıyan metinde geçen "*Kalın Oğuz ellerinden kalkup derilen / Kırk yigidin yanına salan / Kanlı kâfir ellerine aşan / Kaynar akar mal ırmakların geçen / Garıplık ellere gafil düşen / Arslanla boğasın buğrasın güreşçisin öldüren / Otuz dokuz yigidin kanın alan - Adlu Oğuz'da ad koyan / Saru donlu Salcan Kadını alan Kanlı Koca oğlu Kanturalı...*"⁷ ifadeleri Kan Turalı'nın da alplık göstererek ad aldığını düşündürmektedir.

Kan Turalı'nın esas macerası evlilik üzerine kurulmuştur. Ancak Kan Turalı'nın daha önce ad alırken alplık gösterdiğini anlıyoruz. Çünkü hikâyedeki ifadelere bakılırsa Kan Turalı "*yetişmiş cılasun bir oğul*" dur ve babasının evlen-

7 Gökyay; *age*, DLXXIX.

dirme teklifi üzerine aradığı kızda bulunması gereken şartlar hususunda söylediği sözler bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca hikâyenin diğer kısımlarında geçen sözler ve “*erenler evreni*” gibi sıfatlar da bunu ortaya koymaktadır.

Alpların doğumları bayağı kişilerin doğumlarına benzememektedir. Alpların çoğu Tanrı’ya kurban sunularak dinî törenler yapıldıktan sonra doğmuşlar, doğarken de avuçlarında kan veya başka bir işaret tutarak dünyaya gelmişlerdir. Kırgız destan kahramanlarından Manas, Kan Çora, Kül Çora böyle doğmuşlardır. *Moğolların Gizli Tarihi*’ne göre Çingiz Han “avucunda aşık kemiği kadar kan tutarak doğmuştur”⁸. Pelliot’a göre Hint mitolojisinden geçen bu motif isimlerde de etkili olmuştur. Elinde kan tutarak doğanlara “Kan-Çora”, kül tutarak doğanlara ise Kül-Çora gibi isimler verilmiştir⁹. Destan kahramanları arasında “Kan” adını taşıyan çoktur: Kan Mergen, Kan Kaygalak Alp, Kan Şentey, Kan Püdey vb. Kan Turalı için böyle bir durumun varlığı, doğum anlatılmadığı için açık değildir. Ancak hikâyede aslanla güreşen Kan Turalı’yı öven yiğitlerin söylediği bir soylamada geçen ifadeler, Kan Turalı adının “kan”la ilgisini sezdirmektedir: “*Sultanum Kan Turalı / Ağça sazlar içinde sarı gönler görüben taylar basan / Avuñ tamarin delüben kanın soran...*”¹⁰.

İncelediğimiz hikâyenin asıl kahramanının adı, Türkiye ve Azerbaycan neşirlerinde Kan Turalı iken Türkmen neşrinde Han Törelî¹¹, Kazak neşrinde Kan Törelî¹², sözlü Türkmen rivayetinde ise Törelî Beg şeklindedir¹³. Hikâyeyi Akkoyunlu tarihine bağlayanlar ise Tur Ali Bey’le Kan Turalı arasında ilgi kurmuşlardır ki bunu hikâyenin tarihle ilişkisi başlığı altında değerlendireceğiz. Faruk Sümer, Kantura sözünü esas alarak sözün “süslü bir elbise veya süslü bir kaftan gibi bir giyim eşyası” olmasını muhtemel görmekte ve Kanturalı adının da bu el-

8 İnan, *Türk Destanlarına Genel Bir Bakış*, age, s. 220-237 (235).

9 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) II. Cilt*, Ankara 1995, s. 584.

10 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara 1994, s. 190. Gökay, bu övmeye ki “avuñ” kelimesini “ök” olarak okumuş ve “kalp, göğüs, sine, akciğer” gibi anlamlarını eklemiştir (Gökay, age, 267).

11 *Gorkut Ata*, Aşgabat 1994, s. 75-88.

12 *Korkut Ata Kitabı Oğuzlardın Batırlık Jırları*, (Oris tilinen aydarğandar: É. Koñıratbayev-M. Baydıldayev), Almatı 1986, s. 73-84.

13 *Gorkut Ata*, s. 134-136.

bisenin sahibi anlamında lâkap olduğunu ifade etmektedir. Sümer, eski bir kelime olması gereken Kantura'nın Arapça sözlük ve hâdis kitaplarında Kantura-oğulları (Benu Kantura) şeklinde Türkleri veya belirli bir Türk ülkesini ifade ettiğini belirtiyor¹⁴. Bazı görüşler ise Trabzon ile Kan Turalı adları arasında bir ilgi kurmaktadır. Fahrettin Kırzıoğlu, halk ağzından aktardığı bir rivayette Trabzon'a eskiden Hurşid-abad denilirken sonra meşhur Köroğlu gibi bir kahramanın (Kırzıoğlu burada parantez içinde Kan Turalı adını yazmıştır) gelerek, şecatinin derecesini bildirmek için sikkenin tuğrasını parmağıyla mahvettiği için kendisine "tuğra bozan" dendiğini ve memleketin adının da öyle kaldığını belirtmektedir¹⁵. Pertev Naili Boratav da bu rivayeti aktararak Trabzon adı hakkındaki halk etimolojisinin meydana gelişinde, Tur Ali Bey veya Kan Turalı'ya dair hikâyelerin sonradan unutulmuş epizotlarının etkisi olabileceğini düşünülebileceğini belirtmektedir. Turalı ismindeki Tura kelimesinin bunda bir payı olabileceğini de ifade eden Boratav, Trabzon bölgesinde Turalı adında iki, Turalı Uşağı adında da bir köy adının varlığından söz eder¹⁶. "Tura" kelimesi, *DLT*'de "kalkan, siper" anlamını taşıdığını da belirterek son bir araştırmadan söz etmek istiyoruz. Mustafa Öner "Or ~ Tor ~ Çor Sözlere Hakkında" başlıklı bildirisinde bu sözlerin paralellikleri üzerinde durarak hepsinin "yükseklik" kavramına bağlı olduklarını ileri sürmüştür. Bu arada tora/tura sözünün "kale, şehir" anlamı yanı sıra "yüksek yer ve kişi" anlamını taşıdığını da belirtmiştir¹⁷. Çora Batır, Kan Çora gibi Kıpçak sahası destan kahramanları isimlendirmelerini hatırlarsak Kan Turalı ismini de bu anlam çerçevesinde düşünmek mümkün görünmektedir.

a. Hayvanla Mücadele:

Kan Turalı'nın üç canavarı yenmesi, diğer hikâyelerden farklı olarak ad kazanıp alplar topluluğuna katılmak için değil, evlilik için gereklidir. Ancak evli-

14 Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler", *DTCF Dergisi*, XVII(3-4), Temmuz-Eylül-Aralık 1959, s. 359-389.

15 M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri I. Kitap*, İstanbul 1952, s. 117-118.

16 Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Folklor ve Edebiyat II (1982)*, İstanbul 1991, s. 109-140(128-129)

17 Mustafa Öner, "Or~Tor~Çor Sözlere Hakkında", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VII, İzmir 1993, s. 179-185.

lik de bir geçiş törenidir ve bu geçişin şartları, vardır. İşte bu şartlar toplumun içinde bulunduğu veya hikâyenin teşekkül ettiği tarihî, sosyal ve kültürel seviyeye göre değişmektedir. Bunların en başında ise alpa ve topluma düşman olan vahşî bir hayvanla mücadele, yani vahşî bir hayvanı öldürme gelmektedir. Avcı göçebe toplumun ilk dönemlerinde “sosyal ve reel” bir tehlike arz eden vahşî bir hayvanın öldürülmesi son derece fonksiyonel ve gerçekçidir. Buna en tipik örnek Oğuz Kağan’ın, toplumu ve toplumun geçim kaynağı olan sürüleri tehdit eden “canavar”ı öldürmesidir. Dede Korkut’ta ise “hayvanlarla mücadele”nin birtakım değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Artık vahşî veya ehli olanların azgını sayılabilecek hayvanlar, toplum için, toplumun geçim kaynağı olan at, koyun veya deve sürüleri için gerçek bir tehlike değildir. Ancak bir Oğuz gencinin “ergen” ve “alp” olabilmesi için hatırası hafızalarda hâlâ yaşayan taze bir vasıta. Bu itibarla “hayvanla mücadele” motifi, Dede Korkut’ta fonksiyonellikten uzaklaşıp estetik ve sembolik bir mana yüklenmeye başlamıştır. Zaten Dede Korkut’ta “hayvanla mücadele” vasıtasıyla “alp olma”nın anlatıldığı iki hikâye vardır. Bunlar da *Kan Turalı* ve *Buğaç Han* hikâyeleridir. Kan Turalı, yiğitlikte babasının kendisine lââyık bulduğu Selcen Hatun’u alabilmek için “üç canavar” gibi kısmen ehlileştirilmiş hayvanların en azgınlarıyla güreşir ve onları yener, bu sahne insanın tabiatla yaptığı mücadelenin artık estetik ve sembolik bir nitelik taşımaya başladığı dönemlerin ürünü gibidir. Çünkü bu boyda, bir arenadaki boğa güreşini andıran ifadeler görürüz. Kan Turalı, Trabzon tekürünün emriyle anadan doğma soyulur, altınlı ince keten bezini beline sarar ve meydana bu şekilde çıkar. Azgın hayvanlar zincirle bağlıdır ve güreş sırasında tekürün adamları tarafından getirilip meydana koyuverilmektedir. Ayrıca Trabzon tekürünün kardeşinin oğlunun bu güreşleri; “*Canavarlar serhengi devedür, anuñ-ile dahi oyunun oynasun*” diyerek oyun olarak nitelemesi de ilgi çekicidir. Burada bir hususa daha temas etmek isteriz: *Kan Turalı* hikâyesinde geçen ve Selcen Hatun için ifade edilen “*Ol kızuñ üç canavar kaluñlığı kaftanlığı vardı*”¹⁸ sözleri, ergenlerin evlenmek için yerine getirmek zorunda oldukları bir şartı da sosyal ve

18 Ergin, *age*, s. 185.

kültürel aşamalarıyla birlikte bize sunuyor. Kan Turahı'nın "kalınlık", yani başlık olarak üç canavarı öldürmesi icap etmektedir. Kemal Abdullah'ın da çok güzel belirttiği gibi bu engel, ilk aşamada "üç canavar" daha sonra ise bu üç canavar "gibi" kalınlık, yani başlık yerine geçen kaftandır. Bu "engel" in devamı olarak sosyal değişmeye paralel en son şeklin Kerem ile Aslı'nın kavuşmasına engel olan "40 düğmeli sihirli gömlek" olduğunu düşünebiliriz¹⁹. Yani "engel", önce fonksiyonel, sonra estetik ve sembolik, en sonunda ise mistik bir mahiyet kazanmaktadır. Bu da elbette ki toplumun geçirdiği merhalelerle ilgilidir. Nitekim Mehmet Kaplan da insanın azgın hayvanla mücadelesini üç medeniyet merhalesine bağlı olmak üzere üç kısımda ele almaktadır: İlk merhale, vahşî hayvanların insan için reel bir tehlike teşkil ettiği ve insanla vahşî hayvan arasındaki mücadelenin bir hakikate tekabül ettiği dönemdir. İkinci merhale, vahşî hayvanların insan için tehlike olmaktan çıkmaya, yani ehlileştirilmeye başlandığı, realizmin silinmeye yüz tuttuğu ve hayvanla mücadelenin sadece kahramanlık ve güç gösterme unsuru olduğu dönemdir. Son merhale ise hayvanla mücadelenin artık insanın maddî kuvvetini gösteren bir örnek olma hüviyetini kaybederek, göz ile görünmez manevî kuvvetin tabiat varlıkları üzerinde tesirli olduğunu ortaya koyan bir keramet hâline geldiği dönemdir²⁰.

b. Ölüm Simgeciliği:

Ergenliğe geçiş törenlerinde genellikle bir ölüm ve yeniden dirilme sembolize edilmektedir. Böylece hem yaratılışın ilk anına, anne karnına, kutsal ve saf olana yeniden dönülmüş, hem de ruh geçişine imkân tanınmış olmaktadır. Yani bir temizlenmeyle birlikte tehlikeye giren delikanlının ruhu, totem hayvanla yer değiştirerek muhtemel tehlikelerden korunmuş olmaktadır. James Frazer, ergenliğe geçiş törenlerindeki ölüm simgeciliğinin totemcilikle ilgisini kurmakta ve yeni yetmenin simgesel ölümü ve yeniden hayata döndürülmesini, delikanlının ruhunu kendi totemine aktarılacak üzere bedeninden çıkarılması şeklinde yorumlamaktadır. Böylece delikanlının ruhu, geçici olarak totemine bırakılmakta ve

19 Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, (Aktaran: Ali Duymaz), İstanbul 1997, s. 197.

20 Mehmet Kaplan; *Dede Korkut Kitabı'nda Hayvanlar*, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, İstanbul 1976, s. 61-62.

tehlikenin geçmesi beklenmektedir. Frazer'e göre ergenliğe geçişle beliren bu tehlike, cinsellikte gizlidir²¹. Ergenlikten hemen sonra evliliğin gelmesi ve destanlarda da epizodik yapının bu şekilde kurulması, bunu doğrulamaktadır. Ölüp dirilmeye dayanan bu sembolizm, Türk destanlarında sıkça görülmektedir. Meselâ Ak Kübek, güç kazanmak için atıyla birlikte kendini mezara gömdürür ve bir hafta sonra mezarı yeniden açtırıp çıkar²². Dede Korkut hikâyeleri arasında ölüm simgeciliğiyle ilgili doğrudan bir bilgi bulamıyoruz, çünkü hikâyelerin tespit devri oldukça gelişmiş bir medeniyet seviyesini işaret etmektedir. Ancak *Kan Turalı* hikâyesinin Türkmenler arasından derlenen "Törelî Beg" başlıklı sözlü rivayetinde gördüğümüz bir iz bizi ölüm simgeciliğine götürmektedir. Törelî Beg, "esrik buğra" ile mücadele ederken, buğra Törelî Beg'in kafasını ağzına alır, Törelî Beg buğranın karnının dibine gider ve buğranın karnından kılıcını sokup kurtulur ve böylece buğrayı da yenmeyi, başarır²³. Ölüm simgeciliğinin belirgin unsurlarından birinin hayvan veya canavar tarafından yutulmak ve hayvanın karnındaki karanlık âleme girmek olduğu ve bu konuda ilkel toplumlarda pek çok uygulama tespit edildiği düşünülürse, Törelî Beg'in buğrayla mücadelesinin ölüm ve yeniden doğma simgeciliğinin izlerini taşıdığı açığa çıkacaktır. Ancak Dede Korkut hikâyelerinde geçen sına ma şekillerinden olan hayvanla mücadele ölümün, ataya sadakat hususunda geçirdiği tehlikeler ise ölümle birlikte kutsal değerlerin tanınması itibarıyla kayda değerdir. Delikanlı, hayvanla mücadele ederken ölüm tehlikesini tanımaktadır, böylece zayıf da olsa ölüm simgeciliği ortaya çıkmaktadır. Ancak yetişkin bir toplum üyesinin tanınması gereken bir başka kavramın cinsellik olduğu da bilinmektedir. Nitekim Dede Korkut'ta alplık gösteren bütün gençler, alplığı müteakiben evlenmektedirler.

c. Egzogami:

Türk kültüründe egzogaminin, yani dışarıdan evlenmenin varlığı ve yaygınlığı malûmdur. Aşiret hayatı yaşayan Oğuzlarda, her aşiretin muhakkak bir totemi vardı ve bu totemle ilgili olarak da tabular söz konusuydu. Totemizmde aynı

21 Bu konuda bk. James G. Frazer, *Altın Dal II*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul 1992, s. 308-322.

22 Bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Ankara 1995, s. 586-588.

23 *Gorkut Ata*, Aşgabat 1994, s. 135.

toteme bağlı kişiler arasında evlilik yasağı malûmdur. Bu yasak, insanları başka aşiretlerden kişilerle evliliğe yönlendirmiş ve egzogami dediğimiz dış evlilik sistemi doğmuştur. *Dede Korkut Kitabı*'nda da dış evlilik izlerine rastlanmaktadır. Meselâ Salur Kazan, İç Oğuz'a mensup bir alptır, karısı Boyu Uzun Burla Hatun ise Dış Oğuz'dandır. Nitekim son hikâyede dayısı Aruz'la mücadelesinde bunu açıkça görmekteyiz. Beyrek de Dış Oğuz'dan kız almıştır. Yine son hikâyede Dış Oğuz alpları, Beyrek'i arabulucu bahanesiyle çağırdıklarında "*bizden kız almıştır, güyegümüzdür*" ifadesini kullanmaktadırlar. Kazan Bey'in oğlu Uruz, "*yad kızı helâlime destur vîrsün*" diye vasiyet etmektedir. Deli Dumrul ise "*yad kızı helâlim var*" demektedir²⁴. Ancak bunların boy dışı evlilikler olduğu dikkati çekmektedir. Kan Turalı'nın evliliği ise sadece boy dışı değildir. Çünkü Selcen Hatun, Trabzon tekürünün kızıdır, yani "kanlu kâfir" illerindedir. Başka bir aşiretten kız almanın dahi çok zor olduğu görünen bu yapıda, başka bir milletten ve dinden kız almak ise daha zordur. Nitekim her canavarı yenişinde teküre karşı durup diğeriyle de güreşmesini isteyen kardeşinin oğlu, Selcen Hatun'un "muhip"lerinin kendilerini takip etmelerinden korkuşu ve nihayet babasının sözünden dönerek arkalarından altı yüz kâfir yollaması bunu açıkça göstermektedir. Burada babasını sözünden döndüren unsurun, açık ifade edilmemekle birlikte tekürün kardeşinin oğlunun olması da muhtemeldir. Kan Turalı'nın bu egzogamik evliliği, bu hikâyenin eski izler taşıdığını gösteren bir unsur sayılabilir.

c. Nikap

Kan Turalı hikâyesinde ilgi çekici bir husus da Kan Turalı'nın nikapla gezen yiğitlerden olmasıdır. Ahmet Caferoğlu, "*Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı*" adlı makalesinde bu konuya da eğilmektedir. Dede Korkut'ta dört Oğuz yiğidi nikaplı gezmektedir. "*Oğuzda dört yiğit nikab-ile gezer-idi. Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve boz aygırlu Beyrek*"²⁵. Caferoğlu'na göre nikaplı oluş, "*gelişigüzel, epik eserlere yakıştır, romantik bir tasvir unsuru*" değildir. Çünkü, *Orta Asya devri Oğuz harekâtında "nikap" in ken-*

24 Bk. Abdülkadir İnan, *Türk Düşünlerinde Exogamie İzleri*, Makaleler ve İncelemeler; Ankara 1987, s. 341-349.

25 Ergin, *age*, s. 188.

dine göre özel bir değeri, hatta majik bir tesiri olmuştur. Bu dört yiğit çağına göre çok ün kazanmış ve tanıtılmasına lüzum görülemeyen yiğit kişilerdir. Cafe-roğlu sonuç olarak VIII. yüzyılda Oğuz Türklerinin de katıldığı Mukanna isyanından söz ederek şunları söylemiştir: “Bu isyanın tarihe Mukanna isyanı adıyla geçtiği hâlde, gerçekte bu kelimenin nikap anlamında Arapça مقنر sözünden alınmış ve “lâkap” olarak da ünlü isyanın ele başısı sayılan Haşim ibn Hakim, diğer bir adıyla Hakim al-Ac var’a “Tekgözlü” ye verilmiştir ki, bu tabir bizde aynı anlama gelen nikapla karşılanmıştır. Bazı kaynaklarda bu isyan, al-asfid-camagan yani beyaz gömlekliler adıyla da geçmektedir. Türklere yabancı olan bu giyim ve motif, sırf Orta Asya Oğuz Türklerinin bu isyana katılmalarından ve belki de bu isyanda önemli rol oynadıklarından, Oğuz yiğitlerine de verilmiş bir lâkap olmuştur. Nikabın Şamanizmle bir ilgisi yoktur”²⁶.

Nikaplı oluşun sebebi, Dede Korkut hikâyelerindeki diğer nikaplı yiğitlerden Beyrek’le ilgili olarak şöyle açıklanmaktadır. Beyrek, avda geyik vurup Banı Çiçek’e gönderince Banı Çiçek’le kızlar arasında şu konuşma olur: “Banı Çiçek aydur. Mere kızlar bu yigit ne yigitdür? Kızlar aydur: Valla sultanum bu yigit yüzi nikablu yahşı yigitdür, big oğlı big imiş didiler.”²⁷. Beyrek için “yahşı” sözü geçerken Kan Turalı için de “cemal ve kemal iyesi bir yigit” olduğu ifadesi yer almaktadır. Nitekim Kan Turalı’yı nikabını çıkarmış hâlde gören Selcen Hatun’un “taraklığı boşalmış, kedisi mavlamış ve avsil olmuş tana kibi ağzınıñ su-yı akmuştır.

3. Selcen Hatun:

Kan Turalı hikâyesindeki önemli kahramanlardan biri de Selcen Hatun’dur. Yazıcığolu *Oğuznamesi*’nde, Kañlı Koca Oğlu Kanturalı’yla ilgili övmeye “Saru donlu Selcen kadını alan” denilerek Selcen Hatun’a ve onun alınmasına ayrı bir önem verilmektedir. Çünkü “kime baksa oda yakacak” kadar güzel olan Selcen Hatun’un üç canavar kalınlığı vardır. Kan Turalı bu canavarları yener ve “güzelleri serveri” Selcen Hatun’u alır. Ancak burada bir ayrıntı vardır. Kan

26 Ahmet Caferoğlu, “Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı”, *TDAY / Belleten* 1959, Ankara 1988 (2. b.), 59-80.

27 Ergin, *age*, s. 122.

Turalı, güreşe çıkacağı sırada nikabını atıp anadan doğma soyununca köşküden bakan Selcen Hatun da ona âşık olmuştur ve Kan Turalı'nın canavarları yenerek kendisiyle evlenmesini arzulamaktadır. Onun Kanturalı'nın dilinden dinlediğimiz övgüsü şudur:

*“Yallah yalab yalabıyan ince-donlum
Yer üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Kalemciler çaldığı kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum
Aslan uruğu, sultan kızı”*

Trabzon tekürünün bu “*azim görklü, mahbûb*” kızı Selcen Hatun'un fizikî güzelliği kadar yiğitliği de vardır. Kan Turalı'nın kendine lâıyk gördüğü bu kız, sağına soluna iki koşa yay çeker, attığı ok yere düşmez. Hatta kan Turalı'dan üstünlüğü bile düşünülebilir. Bu açıdan Kan Turalı ile aralarında bir yiğitlik yarışı da olur. Kan Turalı deveye güreşirken bunaldığında Selcen Hatun işaret etti diyerek devenin burnuna yapışmaz, bir kızın sözüyle deveyi yendi dedirtmemek için başka yollar dener. Aynı şekilde Selcen Hatun'u alıp Oğuz'a dönerken güllük gülistanlık bir yerde konaklarlar. Kanturalı yatar uyur. O uyurken tekürün pişman olarak kızı geri almak üzere yolladığı altı yüz kâfir gelir. Selcen Hatun, bunu hesapladığı için daha önceden hazırlığını yapmıştır. Düşmana bir ucundan girerek savaşı. Düşmanın yenildiğini sanarak kılıcının balçağı kan, odaya gelir. Kan Turalı'yı bulamaz. Atını mahmuzlayıp geri döner. Kan Turalı yaralanmış, kâfirler başına üşüşmüştür. Bunu gören Selcen Hatun bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at salar, kâfirin bir ucundan girip öteki ucundan çıkar. Kan Turalı, Selcen Hatun'un hem kendi düşmanına saldırdığından, hem de Oğuz'a döndükleri zaman, her kişi kahramanlıklarını anlatırken Selcen Hatun'un kalkıp “*Kan Turalı zebun oldu, at üzerine aldım, çıktım*” diyeceğinden korkarak onu öldürmeye kalkar. Karşılıklı ok atışmaya karar verirler, fakat kız, temrenli okla atmaya kıyamaz, okunun temrenini çıkarır. Bunun sonunda Kan Turalı, Selcen Hatun'u kucaklar, barışırlar. Bu âdeti bir sadakat sınavıdır. Kan Turalı, Selcen

Hatun'un gücünün ve hünerinin kendinden aşağı olup olmadığını sınamanın yanı sıra kendisine sadakatini de test etmektedir. Aynı zamanda Oğuz içinde kendi alplığına hâlel gelmemesi için de çabalamaktadır.

Selcen adı üzerinde de durmak icap etmektedir. Ergin'in Selcen, Gökyay'ın ise metinde Selcen, incelemede Salcan olarak okuduğu bu isim, *Dede Korkut Kitabı*'nın Türkmençe neşrinde ve Çovdur Türkmenleri arasında derlenen sözlü rivayette Sılıcan şeklinde geçmektedir²⁸. Kitabın Barthold neşrinden Kazak Türkçesine É. Koñıratbayev ve M. Baydildayev tarafından çevrilen metninde ise bu ad, "Seyiljan Hatun" sözünün eski bir Sak sözü olduğundan hareketle "Seyiljan Süluv" şeklinde değiştirilmiştir²⁹. Selcen sözünün etimolojisi üzerinde iki görüş vardır: "sel+can=taşkın su gibi can" ve "sulu+can=temiz, güzel can". Zeki Velidi Togan ise bu isimle ilgili başka bir hususa temas etmektedir. Togan, Yazıcıoğlu *Oğuzname*'sinde Sarı Donlu شلجی Şelci kızını alan Kanglı Koca-oglu Kan Turalı'dan bahsedildiğini belirterek burada da aynı *Oğuzname*'de yurtları Buhara ile Talas arasında gösterilen Kanlı (Kanglı) aşiretinin izlerinin olması gerektiğini ifade etmektedir. Togan'a göre Şelci şimdi Evliya Ata (eski Talas)'nın güney tarafındaki maden ocaklarından ibaret olan eski Şelci şehridir. "Sarı" ismi de *Tabakât-ı Nâsırî*'de (Abdülhayy Habibî'nin Kabül neşri, s. 352) buralarda Kıpçaklarla beraber zikrolunan ve isimleri "Sarı" şeklinde yazılan Türk kabilesi olsa gerektir ki bunların muhaceret hikâyeleri Mervezî'de geçmektedir³⁰. Burada dikkati çeken husus, Togan'ın bu isimleri, kişi adı olarak değil yer ve kavim adı olarak değerlendirmesidir. Bizce Selcen sözü, Fatma Özkan'ın kaleme aldığı makalede belirttiği üzere, "sulu+can/sılı+can=güzel, saf, temiz can" şekillerinde birleşik bir isimdir³¹. Selcen Hatun'un "sarı donlu" epitetiyle anılması ise hikâyede açıklanmıştır: "*Meger kız meydanda bir köşk yapdurmış-idi. Cemiy yanında olan kızlar al geymişler-idi, kendü saru geymiş-idi...*"³²

28 Bk. *Gorkut Ata*, Aşgabat 1994, s. 134-136.

29 *Korkut Ata Kitabı Oğuzlardın Batırlık Jırları*, (Oris tilinen aydarğandar: É, Koñıratbayev-M. Baydildayev), Almatı 1986, s. 76.

30 Gökyay; age, CVII-CXIII.

31 Fatma Özkan, "Selcen Adı Hakkında", *Türk Dili*, S: 524, Ağustos 1995, s. 907-914.

32 Ergin, age, s. 188.

4. Diğer Kahramanlar:

Hikâyede Trabzon tekürü, kırk yiğit, tekürün kardeşinin oğlu gibi yardımcı kahramanlar da geçmektedir. Trabzon tekürü, bu hikâye dışında bir de “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy”da Salur Kazan’a Şahin göndermesiyle geçer³³. Pek çok hikâyede bir vesileyle adları anılan Oğuz beylerinin adları da bu hikâyede yoktur. Yalnız nikaplı gezen yiğitlerden söz edilirken Kara Çekür, Kırk Kınuk ve boz aygırlı Beyrek’in adları anılır. Bu kişilerden Kara Çekür ile onun oğlu olduğu belirtilen Kırk Kınuk bütün kitap boyunca sadece burada anılırlar. Jirmunskiy’in Kırk Kınuk’u *Tevarih-i Cedid-i Mir’at-ı Cihan*’da İç Oğuz beyleri arasında adı anılan Kara Konuk’la aynı kişi olduğu şeklindeki görüşüne Gökyay karşı çıkarak, bu Kara Konuk’un *Dede Korkut Kitabı*’ndaki Kazan Beyin kardeşi Kara Güne olduğunu iddia etmektedir³⁴.

Hikâyede önemli bir kahraman da tekürün kardeşinin oğludur. Kan Turalı’nın canavarlarla güreşi sırasında, arka plânda kalmasına rağmen Kan Turalı’nın helak olması için elinden geleni yapar. Kan Turalı, boğayı yenince tekür kızını vermek ister, ancak kardeşinin oğlu “*canavarla serveri aslandur, anuñ-ile dahı oyun göstereñ, kızı andan soñra virelüm*” der. Aynı şekilde Kan Turalı aslanı yenince de deveyi ileri sürer. Burada akla gelen ilk husus, tekürün kardeşinin oğlunun Selcen Hatun’da gözü olduğu ve tekürün şartlarını yerine getirmek hususunda kendine güvenemediği için, üç canavarla güreşenlerin ölüp gitmesini arzuladığıdır. Tekürün kardeşinin oğlu burada bir rakip pozisyonundadır. Selcen Hatun’un “muhip”lerinden olduğu ve tekürü kışkırtarak sözünden dönmesini sağladığı da düşünülebilir.

III. Hikâyenin Tarihle İlişkisi

İlk önce Ettore Rossi’nin ileri sürdüğü ve W. Barthold, Pertev Naili Boratav, Jirmunski gibi pek çok araştırmacının da katıldığı görüş, Kan Turalı ile Akkoyunlu Beyi Tur Ali arasındaki tarihî ilgi kurulmasıdır. Bu görüşü ülkemizde ileri sürenlerin başında gelen Boratav, Buğaç, ve Deli Dumrul hikâyeleriyle birlikte

33 Ergin, *age*, s. 234.

34 Gökyay, *age*, CLXV.

Kan Turalı hikâyesinin diğer hikâyelerden ayrıldığını, bunlardaki isimlerin diğer hikâyelerde ve Şecere-i Terakime’de yer almadığını belirterek Kan Turalı hikâyesinin Akkoyunlularla Komnenler arasındaki tarihî ilişkilerle bağlı olduğunu ifade ediyor³⁵. Orhan Şaik Gökyay da, *Dede Korkut Kitabı*’ndaki tarihî izleri inceleyen iki tarihî tabakadan söz etmektedir: Birinci Tarihî Tabaka (IX-XI. yüzyıl) ve İkinci Tarihî Tabaka (Akkoyunlular Devri). Gökyay, yukarıda adları sayılan araştırmacıların ve bunlara karşı çıkan Adnan Sadık Erzi ile Faruk Sümer’in görüşlerini değerlendirerek Dede Korkut hikâyeleri ile Akkoyunlular arasında, dolayısıyla Kan Turalı ile Tur Ali Bey arasında bir tarihî ilginin kurulabileceğini ifade etmektedir³⁶. Muharrem Ergin de, hikâyelerin yazılış tarihiyle ilgili görüşlerini ifade ederken Kan Turalı ile Akkoyunlu Beyi Tur Ali arasındaki ilgiyi kabul etmektedir: “*Hikâyelerin XV. yüzyıldan önce yazılmış olamayacağını gösteren başka deliller de mevcuttur. Bunlardan biri hikâyelerdeki Akkoyunlu etkisidir. Akkoyunlular kendilerini Bayındır Han’ın torunları saymışlardır. Hikâyelerde de Oğuzların hanı Bayındır’dır. Yine Kan Turalı adının ve hikâyesinin Akkoyunluların ilk Beyi Tur Ali Bey ile onun Trabzon münasebetinin etkisinde kaldığı görülmektedir. XV. asırda yaşamış olan Tur Ali Beyin artık destanlaşacak kadar uzak bir hatıra olduğu anlaşılıyor.*”³⁷

Adnan Sadık Erzi ise, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar” adlı makalesinde Ebû Bekr Tahrânî’nin 1470’te kaleme aldığı *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*’de Akkoyunlu Tur Ali Big’in oğlu Kutlu Big hakkında verdiği bilgileri nakletmekte, Kutlu Big’in Trabzonlu bir prensesle evlenmesi hâdisesi ile Dede Korkut’taki Kan Turalı hikâyesi arasında bir münasebet bulan E. Rossi’nin bu husustaki fikrini münakaşa ederek bunu reddetmektedir.³⁸ A. Sadık Erzi, Akkoyunlu Beyi Tur Ali Bey ile Kan Turalı arasında Ettore Rossi tarafından ileri sürülen iddiayı değerlendirdiği yazısında önce Akkoyunlular ile Trabzon-Rum İmparatorluğu arasındaki münasebetleri ele alıyor. İmparator III. Aleksis-

35 Pertev Naili Boratav, *Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi*, Folklor ve Edebiyat II (1982), İstanbul 1991, s. 109-140.

36 Daha geniş bilgi için bk. Gökyay; *age*, LVIII-LXVI.

37 Ergin; *age*, s. 56.

38 Ergin, *age*, s. 63.

os'un, Tur Ali Beyin akınlarından korunmak için kız kardeşi Prenses Maria'yı Tur Ali Beyin oğlu Kutlu Beyle evlendirilme tarihî bir gerçektir. Kutlu Beyle 1352 yılında evlenen ve Despina Hatun adını alan Maria, Akkoyunlular ile Trabzon-Rum İmparatorluğu arasında bir dostluk tesisini sağlamıştır. Ebû Bekr Tah-rânî'nin yazdığı *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* de bu bilgileri doğrular mahiyettedir. Ancak bu esere göre Kutlu Bey, Duharî (Duhârlu) aşireti reisi Yûsuf'un Trabzon-Rum kuvvetleri tarafından yenilip öldürülmesi ve "il ve ahşâm"ın perişan edilmesi üzerine Trabzon'a yürümüş, düşman kuvvetlerini bozguna uğratmış, bütün o havaliyi yağmalayarak Duhârluları kurtarmış, ayrıca İmparator (Tekfur)'un kızı "Teshbîne" (Despina)'yı esir almıştır. Adnan Sadık Erzi, Yazıcıoğlu Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk*'unda ekli olan "Oğuzname" parçasının XV. asrın hemen başlarında tespit edildiğini, Tur Ali Beyin ise XIV. asrın sonlarına kadar yaşadığının bilindiğini, Kutlu Beyin de 1389 yılında vefat ettiğini belirterek, bir tarihî hâdisenin bu kadar kısa bir süre içinde menkıbevî bir hâl alamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Kan Turalı ile Tur Ali Bey arasında Ettore Rossi tarafından kurulan bu ilginin doğru olmadığını belirtmektedir³⁹.

F. Kırzioğlu, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki yer adlarını tahlil ederken özellikle Kan Turalı boyunda geçen Trabzon'dan da bahseder. Kırzioğlu, hikâyenin Trabzon'la ilgili kısmını özetledikten sonra Trabzon adıyla ilgili tarihî ve efsanevî etimolojik açıklamalarda bulunur. Efsanede geçen ve "*şecaatinin derecesini halka bildirmek için sikkenin tuğrasını parmağıyla mahveden*", yani "tuğra bozan"ın Kan Turalı olduğunu ifade eder. Daha sonra ise "*Trabzon şehriyle Oğuzların münasebetinin, transit ticareti dolayısıyla, hep dostça olduğu, Oğuz hanlarına buradan "şahin" armağan edildiği ve ikinci derecedeki bir Oğuz beyinin buradan kız alarak akrabalık kurduğunun anlaşıldığını*" belirtir. Kırzioğlu'na göre destanlardaki "Turabozan-Takavoru"nu Bizanslı/Rum Komnenler (1204-1461)'den birisi saymak veya "Kanglı-Koca oğlu Kan-Turalı'yı, Bayındır - Akkoyunlu Tur-Alinin 1351'de III. Aleksi Komnen'in kızı "Despina" veya "Küra" (=prenses) Mariya ile evlenen oğlu Kutlu-Beğ ile birleştirmek (E. Rossi, s.32-

39 Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmacılar", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XVIII (70), Ankara Nisan 1954, s. 179-221.

33), çok yanlış olsa gerektir.⁴⁰ Kırzioğlu, Akkoyunlu an'anesindeki şecereyi kaydeden Ebû Bekr Tahranî'nin *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*'sinde bulunan ve Uzun Hasan'ın soyunu Oğuz Han'a kadar çıkaran rivayetleri değerlendirirken bu şecerede geçen Pehlevan adından hareket eder ve Akkoyunlu sülâlesini de "Bahlavuni" (yani Büyük Arsaklı= Partlı ve dolayısıyla "Bayındurlu") olarak niteler. Dolayısıyla bu şeceredeki "*Tırabozan'a akın edip Dulkadırluların öcünü alan Tur-Ali Beg; bunun oğlu Kutlug (Fahrüddin)...*" ifadeleri de aynı yere bağlanırlar.⁴¹ F. Kırzioğlu, bütün Dede Korkut geleneğini bağladığı Arsaklılar sülâlesi ve onların yaşadığı tarih ile coğrafyayı esas almaktadır. Bu açıdan Kan Turalı'nın Akkoyunlularla ilgisini de reddetmektedir.

Faruk Sümer de bu ilişkiyi reddeden araştırmacılarıdır. Sümer, Dede Korkut hikâyelerinin hiçbirinde Azerbaycan, Doğu Anadolu veya Türkiye'nin herhangi bir yerinde yaşamış hükümdar, emir, kahraman vb. tarihî şahsiyetlerden açıkça söz edilmediğini belirterek Akkoyunlularla ilgili bütün bilgilerin *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*'de kaydedildiğini ifade ediyor. Sümer, Tur Ali Beyin tarihî kimliğiyle Kan Turalı hikâyesi arasındaki çelişiklere de dikkat çekmektedir. Sümer'e göre bunlar şunlardır: Kan Turalı'nın babasının adı Kañlı Koca iken Tur Ali Beyin babasının adı Pehlevan Beydir. Trabzon imparatorunun kardeşiyle -kızıyla değil- evlenen Tur Ali Bey değil onun oğlu Kutlu Bey'dir. Faruk Sümer, Tur Ali Bey ile Kan Turalı arasındaki isim benzerliği bağını da Kantura ismine farklı bir anlam vererek kesmektedir⁴².

Kan Turalı hikâyesinin elde mevcut tek sözlü rivayeti, "Törelî Beg" adıyla Çovdur Türkmenleri arasından derlenmiştir. Bu derleme bile Kan Turalı hikâyesini sadece Akkoyunlu-Konnen tarihine bağlamayı imkânsız kılar düşüncesindeyiz. Ayrıca *Kañgıvay Mergen* adında bir Tuva destanında da çok silik de olsa bazı izler dikkati çekmektedir. Bu destanın baş kahramanı Kañgıvay Mergen'in oğlunun adı Han Türü'dür⁴³. Acaba Kañlı Koca ile Kañgıvay Mergen ve Kan Turalı ile

40 Fahrettin Kırzioğlu, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri I. Kitap*. İstanbul 1952, s. 117-118.

41 Kırzioğlu, *age*, s. 45-47.

42 Faruk Sümer, *agm*.

43 *Tıva Maadırlıg Tooldar I. Tom*, Kızıl 1990, s. 175-238.

Han Türü arasında bir ilgi kurulabilir mi? Bunu söylemek için başka araştırmalar daha gerekli olduğu için şimdilik bu meseleye sadece dokunup geçmek istiyoruz.

IV. Hikâyedeki Yer Adları:

a. Trabzon: Dede Korkut hikâyelerinde geçen yer adları hep tartışma konusu olmuştur. Kan Turalı hikâyesinde geçen en somut yer adı, Trabzon'dur. Bilindiği üzere Kanlı Koca oğlu lâyük kız bulabilmek için İç Oğuz ve Taş Oğuz'u gezer, fakat oğluna lâyük kız bulamaz. Bunun üzerine Trabzon'a gider ve Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'u bulur. Kan Turalı babasının getirdiği haber üzerine Trabzon'a gider ve Selcen Hatun'u alabilmek için tekürün huzurunda üç canavarla güreşir. Trabzon, diğer hikâyelerde de geçen bir yer adıdır. XI. boyda Trabzon tekürü, Salur Kazan'a hediye olarak bir şahin göndermiştir.

Yer adı olarak Trabzon'la ilgili bir not daha verelim. Gökyay, Trabzon'la ilgili tarihî ve coğrafî bilgileri özetledikten sonra Trabzon adının efsanesinde ortaya çıkan Tura kelimesinin Tur Ali Bey veya Kan Turalı'ya dair hikâyelerin sonradan unutulmuş birtakım epizotlarının etkisi olabileceğini ifade ederek Trabzon yöresinde Vakfikebir'e bağlı Turalı ve Turalı Uşağı adında iki köy bulunduğunu belirtir⁴⁴.

b. Akındılı-Su: Kan Turalı, Selcen Hatun'u alabilmek için deveyle güreşirken onu öven kırk yiğidi "Akındılı görklü suyn dünin kiçdüñ" şeklinde sözler söylerler. F. Kırzioğlu, buradaki Akındılı-Su sözünün genel manada "hızlı akan ırmak" olabileceği gibi Trabzon yolu üzerindeki Çoruk nehrinin adının da olabileceğini ifade etmektedir⁴⁵. Eserin diğer kısımlarında "Akındılı-görklü su" şeklinde geçen bu sözlerin, özel bir yer adını işaret etmediği son derece açıktır. Çünkü bu sözler etrafıyla düşünülürse ufak tefek farklarla pek çok soylamada kalıp hâlinde geçmektedir. Bir örnek olması için Uşun Koca oğlu Segrek boyunda Egrek'in, kardeşi Segrek'e söylediği soylamadaki ifadeleri hatırlayalım: "Yilisi kara kazılık atın bütün binen / Arku Bili Ala Tağdan dünin aşan / Akındılı görklü suyi delüp kiçen / Karıplığa gelen yatur mı olur" (267/3-5)⁴⁶. Görüldüğü üzere

44 Gökyay; *age*, C-CI.

45 Kırzioğlu, *age*, s. 62-63.

46 Bu ve bundan sonra aynı şekilde yer alan numaralar, Dresden nüshasının Ergin neşrindeki sayfa ve satır numaralarıdır.

bir Oğuz yiğidi ava çıkarsa, *kanlu kâfir* ellerine giderse, *garıplığa* düşerse veya Bayındır Han'ın divanına varmak isterse diğer engellerle birlikte “akındılı görklü suyu aşmak” durumundadır. Bu da Oğuzların tarih boyunca yerleştikleri her coğrafyaya adapte edilebilir.

c. Ala Dağ: Kan Turalı hikâyesinde geçen yer adlarından biri de Ala Dağ'dır. Genellikle “Arku Bili Ala Tağı” şeklinde geçen Ala Dağ bazen “Arkuru yatan Ala Tağ” şeklinde de geçmektedir. Uşun Koca oğlu Segrek boyunda da Segrek, anasına kardeşini sorarken “*Yilisi kara kazılık atuma butun bindüm / Arkuru yatan Ala Tağ eteğine vardum / Kanlu Oğuz illerinde dirnek var imiş, anda vardum*” (257/9-11) demektedir. Ala Dağ, Oğuz'un ava çıktığı yer olarak da karşımıza çıkmaktadır. Salur Kazanuñ İvi Yağmalandığı Boyda “... *kalın Oğuz bigleri bindi, Ala Tağa ala leşker ava çıkdı*” (37/13), Bamsı Beyrek boyunda “... *Bigler hep ava bindi. Boz aygırın çekdürdi Beyrek bindi. Ala Tağa ala leşker ava çıkdı*” (76/1-2) denmektedir. Begil'in ava çıktığı yer de Ala dağlardır. Hatunu Begil'e “... *sen gideli hanum arkuru yatan ala tağlaruñ avlanmamışdur, ava bingil könlüñ açılsun*” (240/5-6) der. Begil, avda bacağını kırınca da oğlu bir soy-lama söyler: “*Yilisi kara kazılık atun butun bindün / Arkuru yatan ala tağlar eteğine ava varduñ / Kara tonlu kâfirlere uğraduñmi*” (241/8-10). Dirse Han oğlu Buğaç Boyunda “... *akan turı sulardan haber kiçe, arkuru yatan Ala Tağdan teber aşa, hanlar hanı Bayındıra haber vara...*” (19/7-8) şeklinde geçmektedir. Hemen hemen aynı ifadeleri aynı hikâyenin devamında da görüyoruz (20/6-7). Bayındır Han'ın divanına varmak için aşılması gereken bir dağ olarak görünen Ala Tağ, Begil oğlu Emren'de de vardır. Bacağı kırılan Begil, oğlu Emren'le Salur Kazan'a haber göndermek isterken şöyle der: “*Kalkubanı oğul yirüñden turı gelgil / Yilisi kara kazılık atun butun bingil / Arkuru yatan Ala Tağı dünin aşıgil / Ağ alınlı Bayındır Hanuñ divanına dünin vargil*” (244/11-13)..

Dirse Han oğlu Buğaç boyunda “karşu yatan Ala Tağ” şeklinde de görülmektedir. “*Karşu yatan Ala Tağdan bir oğul uçurduñ-ise digil maña*” (25/1-2) Burada bir yanlış niteleme söz konusu olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü Ala Dağ'ın sıfatı *karşu yatan* değil *arkuru yatan* olmalıdır. *Karşu yatan* ancak *Kara Dağ*'ın sıfatı olabilir.

İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyda ise “Ala Tağ”ı Kazan Han’ın çadırını, otağını diktiği yer olarak görüyoruz: “*Kalkubanı Kazan Han yirinden turı geldi / Ala Tağda çadırın otağın dikdi / Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnak oldı*” (293/10-12)

Arkuru yatan veya karşı yatan şeklinde çeşitli sıfatlarla nitelenen Ala Dağ hakkında görüş bildirenler olmuştur. Kırzioğlu, “arkuru yatan Ala Tağ”ı Ağrı dağı olarak düşünürken birtakım deliller de öne sürmektedir⁴⁷. Gökyay ise, Kırzioğlu’nun görüşlerini de özetleyerek Türklerin tarih boyunca yaşadığı coğrafyalarda pek çok Ala Dağ’ın bulunduğunu ifade eder ve kesin bir görüş bildirmez⁴⁸. Ergin ise sadece yer adı olduğunu bildirmekle iktifa eder⁴⁹.

ç. Arku Bil: Arku Bil veya Arku Mil adı Kan Turalı hikâyesinde sıkça geçer. Kırk yiğidi, Kan Turalı’yı överken kalıp hâlinde şu ifadeleri kullanırlar: “*Yilisi kara kazılık atuñ binmedüñ-mi / Arku Mili Ala Tağı / Avlayuvan kuşlayuban aşmaduñ-mi*” (181/7); “*Yilisi kara kazılık atuñ butun bindüñ / Ala gözlü yiğitlerüñ yanuñ alduñ / Arhu Bili Ala Tağı dünin aşduñ / Akındılı görklü suyn dünin kiçdüñ / Kanlu kâfir iline dünin girdüñ*” (186/6-9). Selcen Hatun’un Kan Turalı’ya hitaben söylediği bir soylamada da geçer: “*Babamuñ ağ ban ivinden çıkar-idüm / Arku Bili Ala Tağı avlar-idüm / Ala geyik sığın kovar idüm*” (200/3-4). Arku Bil adı, *Dede Korkut Kitabı*’nda Kan Turalı boyu dışında da geçmektedir. Begil oğlu Emren boyunda da hatunu, Begil’e soylama söylerken: “*Arku Bili Ala Tağdan dünin aşduñ / Akındılı görklü sudan dünin kiçdüñ / Ağ alınlu Bayındır Hanuñ divanına dünin varduñ*” (239/2-5) demektedir. Begil de soylamasında aynı ifadeleri kullanır: “*Arku Bili Ala Tağdan dünin aşdum / Akındılı görklü suyn de-lüp dünin kiçdüm / Ağ alınlu Bayındıruñ divanına çapar vardum*” (239/10-12). Aynı hikâyede Begil’in oğlu Emren’i yardım için Salur Kazan’a göndermek istemesi üzerine de Emren, şu soylamayı söyler: “*Yilisi kara kazılık atuma binmegüm yok / Arku Bili Ala Tağı avlayuban aşmağum yok / Ağ alınlu Bayındıruñ divanına varmağım yok / Kazan kimdür men anuñ elin öpmegüm yok*” (245/8-10).

47 Kırzioğlu; *age*, s. 70-71.

48 Gökyay; *age*, s. 332-333.

49 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*, Ankara 1997, s. 11.

Uşun Koca oğlu Segrek boyunda da Egrek, Segrek'e söylediği soylamada aynı ifadeleri kullanır: “*Yilisi kara kazılık atın butun binen / Arku Bili Ala Tağdan dünin aşan / Akındilu görklü suyu delüp kiçen / Karıplığa gelen yatur mı olur*” (267/3-5). İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü boyda da Beyrek, öleceği sırada söylediği soylamada “*Arku Bili Ala Tağdan dünin aşuñ / Akındilu görklü suyu delüp kiçüñ / Kazanuñ divanuna çapup varuñ*” (298/4-6) demektedir. Ergin tarafından “Arku Mil” veya “Arhu Bil” olarak okunan ve yer adı olarak değerlendirilen⁵⁰ bu ad, Gökyay tarafından ise “Arku-Bel” şeklinde okunmuştur. Gökyay, F. Kırzioğlu'nun bu hususta ileri sürdüğü görüşleri özetleyerek “bence doyurucu bir açıklama değil” demektedir ve başka bir görüş bildirmemektedir⁵¹. Fahrettin Kırzioğlu ise bu ismi Ala Tağ'la birleştirerek “Ar-Koyulu Ala Tağ” şeklinde okumuş ve bu dağın da Trabzon'un güneyinde Çoruk ve Harşit ile Karadeniz arasında “Soğanlı” ve “Kolat” diye bugünkü adlarıyla anılan sıradağlar olabileceğini ifade etmiştir⁵².

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere Oğuz'un merkezi olan Bayındır Han'ın divanına ve dolayısıyla Salur Kazan'a ulaşmak için, avlanmak için, kanlı kâfir illerine ulaşmak için aşılması gereken engellerden birisi Arku Bil, Ala Tağ veya Arkun yatan Ala Tağ'dır. Arku Bil, Ala Tağ veya Arkun yatan Ala Tağ kavramları, bizce özel bir isim olmaktan öte, farklı imlâ ve okunuşlarına rağmen çok eskiden beri canlılığını koruyan bir kalıp sözdür. Bu açıdan çok eski devirlerde ve coğrafyalarda belirli bir dağı işaret etmiş olan bu söz, her yeni coğrafyaya adapte edilebilecek mahiyet taşımaktadır. Türklerin gittikleri yerlere yer adlarını da taşıyarak getirdiğini, ayrıca pek çok yerde Kara Dağ, Ala Dağ gibi dağ isimlerinin bulunduğunu dikkate alırsak, bu adlardan hareket ederek Dedekorkut hikâyelerini veya en azından Kan Turalı'yı belirli bir coğrafya ve zamana bağlamak yanlış olur kanaatindeyiz. Ayrıca bu hususta DLT'de verilen bir bilgiyle de ilgi kurulabilir. Argu sözü DLT'de hem iki dağ arası anlamında genel bir isim hem de Talas ile Balasagun arasında iki dağ arasında kalan şehirle-

50 Ergin, *age II*, s. 18-19.

51 Gökyay, *age*, s. 333.

52 Kırzioğlu, *age*, s. 72-73.

re verilen bir özel isimdir. Ayrıca bir Türk boyunun da ismidir⁵³. Ala Dağ adını taşıyan bir dağın da Talas havzasında bulunduğunu⁵⁴ dikkate alırsak hikâyelerde geçen “arkurı” ve “ala tağ” sözlerine yeni bir anlam verebiliriz. Bu husus, bilhassa Barthold, V. M. Jirmunskiy, Pertev Naili Boratav gibi bu hikâyeyi Yakın Doğu devrine ait gören görüşler açısından önemli sayılmalıdır. Ancak bizim niyetimiz her türlü tartışmaya açık bu sözleri alarak, hikâyelere belirli bir coğrafya ve tarih tespit etmek değildir.

Burada bir noktaya daha temas etmek istiyoruz: Nasıl kişi isimlerini niteleyen epitetlerde bir aliterasyon söz konusuysa yer adlarında da aynı durum söz konusudur. Boz atlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan ifadelerinde olduğu gibi aliterasyon veya asonansa uygun olarak “karşu yatan kara tağ”ın karşısına bir de “arkurı yatan ala tağ” konmuştur. Ayrıca bu ifadeler neredeyse tamamıyla soy-lamalarda geçmekte ve birbirine çok yakın şekilde kalıplaşmış durumdadır. Destan üslûbu da bunu gerekli kılmaktadır.

V. Sonuç

Kan Turalı hikâyesi için şimdiye dek iddia edilen görüşler, Anadolu coğrafyası ve Akkoyunlu tarihine bağlı olma, *Dede Korkut Kitabı*'nın genel yapısının dışında kalma gibi temel noktalarda toplanmaktadır. Bizce Kan Turalı hikâyesi de tıpkı diğer Dede Korkut boyları gibi, Türk destan geleneği içinde belirli süreçlerden geçmiş, önce IX ve X. yüzyıllarda Sırderya boylarındaki hayatı aksettirmiş, daha sonra ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu coğrafyasındaki yeni şartlara adapte edilmiştir.

1. Destan geleneğimiz açısından bakıldığında Kan Turalı boyunun, kişi adları, adlarda kullanılan epitetler, alplik özellikleri, uyku, ölüm simgeciliği, ergenliğe geçiş, evlilik gibi motifleri bakımından Türk destan geleneğinin ve Dede Korkut'un dışında olmadığı son derece açıktır. Kişi adlarından Kañlı, Kan, Tura gibi isimler pek çok Türk destanında çeşitli versiyonlarıyla yer almaktadır.

53 *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, C. I, s. 127; *Divanü Lûgat-it Türk Dîzini “Endeks”*, s. 830.

54 Bk. Gökyay, *age*, s. 332; İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, s. 50, 101, 111.

2. Yer adları açısından ise Trabzon dışındaki adların, genel adlar olabilecekleri gibi Anadolu coğrafyasına sonradan adapte olması mümkün. Dede Korkut'un I. tarihî tabakasında da rastladığımız adlar olduğu açıktır. Trabzon adının ise tıpkı diğer şehir ve yer adları gibi yeni yurttan alınıp esere aktarılan isimlerden olduğunu söyleyebiliriz.
3. Tarihteki Akkoyunlu - Komnenler ilişkisindeki bazı olaylar ve isimlerle, Kan Turalı hikâyesinin uyuşması, A. Sadık Erzi ve Faruk Sümer'in de belirttiği üzere hem hikâyenin oluşması için gereken sürenin kısalığı, hem bazı çelişkiler, hem de aynı konunun W. Ruben'in de ifade ettiği üzere pek çok hikâyede işlenmesi itibarıyla, hikâyeyi bu tarihe bağlamamız için yeterli sayılmamalıdır. Akkoyunlu tarihinden bazı izlerin bütün hikâyelerde olduğu gibi Kan Turalı'da da varlığı sabittir. Ancak bu hikâye, sadece Akkoyunlu tarihiyle izah edilemez.
4. Kan Turalı boyunun üslûbunu da diğer hikâyelerden ayırmanın imkânı yoktur. Dil ve ifade bakımından bir bütünlük hemen göze çarpmaktadır.

EK METİNLER

1. Dresden Nüshası Özeti:

Oğuz zamanında Kañlı Koca adında bir erin Kan Turalı adında bir oğlu vardır. Kañlı Koca oğlunu evlendirmek ister, ancak oğlu en az kendisi kadar kahraman bir kızla evlenmek ister. Önce Kan Turalı, daha sonra da babası Oğuz ilini gezerler. Fakat ne İç Oğuz'da, ne de Dış Oğuz'da böyle bir kız bulabilirler. Kañlı Koca, oğluna lâyıık kız ararken Trabzon'a gelir.

Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır ve Kan Turalı'ya lâyııktır. Ancak babası bu kız için üç canavar öldürmeyi şart koşmuştur. Bunlar kağan aslan, kara boğa ve erkek devedir. Otuz iki kâfir beyinin oğlu Selcen Hatun'u alabilme uğruna mücadeleye girişmiş, ama daha ilk canavar olan boğaya yenilmişler ve başları vurularak burca asılmıştır.

Kañlı Koca bunları görür, yurduna döner, durumu oğluna anlatır, fakat oğlunun gitmesini de istemez. Kan Turalı, kırk yiğidini de yanına alarak Trabzon'a gelir. Üç canavarı öldürür, Selcen Hatun'u alarak Oğuz iline doğru yola koyu-

lur. Yedi gün yedi gece sonra Oğuz ili sınırlarına gelirler. Kan Turalı kırk yiğidini babasına müjdecî olarak gönderir. Bu sırada iki sevgili, bir yerde konaklar ve işrete dalarlar. Kan Turalı uykuya dalar. Selcen Hatun ise arkalarına düşenlerin olabileceğini hesap ederek uyumaz. Tekür, kızını Kan Turalı'ya verdiği için pişman olmuş ve altı yüz kâfiri bunların peşinden yollamıştır. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı uyandırır ve gelenlerle savaşır. Bir süre sonra Selcen Hatun, kâfirleri yenildi sanarak kanlı kılıcıyla döner. Bu sırada Kan Turalı'nın annesiyle babası da oğullarını karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun, Kan Turalı'nın dönmediğini görerek yeniden savaş alanına gider. Kan Turalı, bir derede kâfirler tarafından sıkıştırılmış, atı vurulmuş, göz kapağından yaralanmıştır. Selcen Hatun, hemen yardıma koşar, kâfirleri dağıtır, önce kendisini tanımayan Kan Turalı'yı atının terkesine alarak yola düşer. Yolda Kan Turalı, Selcen Hatun'un kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceğini düşünerek kızı öldürmek ister, bu düşüncesini Selcen Hatun'a da açar. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı önce tatlilikla bu düşüncesinden vazgeçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeye hazır olduğunu söyler. Selcen Hatun, temrensiz bir oku Kan Turalı'ya atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak Selcen Hatun'u kucaklar, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

İki sevgili, yeniden yola çıkarak anne ve babalarının yanına gelirler, birlikte Oğuz iline girerler. Kan Turalı gerdeğe girip murada erer. Dede Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler⁵⁵.

2. Yazıcıoğlu Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinin baş tarafında bulunan Oğuzname parçası:

“(47) ... Kalın Oğuz ellerinden kalkup derilen -Kırk yigidin yanına salan- Kanlu kâfir ellerine aşan-(48) Kaynar akar mal ırmakların geçen-garıplık elle-re gafil düşen-Arslanıla boğasın buğrasın güreşcisin öldüren- Otuz (49) dokuz yigidin kanın alan- Adlu Oğuzda ad koyan Saru donlu Salcan (Selcen kızını?) kadını alan Kanlı Koca oğlu Kan Turalı...”⁵⁶

55 Muharrem Ergin; *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara 1994 (3.b.), s. 184-199.

56 Gökyay, *age*, DLXXIX; Rıdvan Edgüer, “Oğuz Destanından Bir Parça”, *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, II, İstanbul 1934, s. 243-249.

3. Törelî Beg:

Birevi boladır, birevi te bolmıdır. Gadımıl-zamanda bireviniñ Törelî Beg diy-diren ovlı boladır. Bul beg ovluna kelin almak islidir, ovluna keñeş etedir. Bul begiñ ovlı atasına:

“-Maña aladıran eleyiñ turmayanda, tursun; atlanmayanda, atlansın; men atlanadıranda, eleyim kelle kesediren, yağı kaytaradıran bolsun” diydır.

Büdekininiñ atası ovluna:

“Mundak kelini özüñ közli, özüñ tap!” diydır.

Törelî Beg özüne kelinlik közlidiren bolup atlanadır, azan kitedir, giç keledir, özüne minasıp yar tapmıdır. Bul beg ovluna:

“Sen munıñ dey kelini Salır ilinden tapadırsıñ” diydır. Sora ovlı atasına:

“Salır iline sen kit, men özüme özüm eley gözlemeyin” diydır.

Soralı Törelî Begiñ atası atlanadır ta Salır iline baradır. Ol Salır ilini köp kıdıradır. Mundan keyin Salır hanınıñ Silican diydiren gızınıñ bardığını bilebilir. Bul gızı almakdan ötri, üç şerti bitirmeli boladır: Hanıñ esrik bugası boladır, munı uruşıp, öldürmeli, bir adamçı bugrası boladır, munı uruşıp öldürmeli, sora bir şiri boladır, munı uruşıp öldürmeli boladır. Bul beg munı eşidedir-te uruş meydanına baradır.

Uruş meydanı maslıktan üyme boladır, kiminiñ karnı teşik, kiminiñ içerişi çıtkıp batır, kiminiñ kellesini bugra çeynipdir, kimini şir pencilip, yere urupdır. Maslıkların üstünde gök çibın güz beredir. Hanıñ gızını almakdan ötri keledirenleriñ hemmesi ölüpdır. Beg munı göredir-te korkadır, hayran boladır. Beg bul nerselerin göredir-te ovasına gıp basadır. At başını dartmın, övüne keledir. Begiñ ovlı Törelî Beg “Kelin tapdıñ mı?” diydır te sorıdır. Bul beg sıra sözlemidir. Ovlı yene sorıdır, ol yene sözlemidir. Sora Törelî Beg acıqlanadır ta övden çıkip kitedir. Peyşin övüne gaydıp keledir. Yene atasından sorıdır. Atası sıra sözlemidir. Sora tünde yatadırlar, bul beg ukusunda düüşürgidir, gören nerseleriniñ hemmesini samrıdır. Törelî Beg yatmıdır ta atasınıñ hemme samrıdıran zatlarını eşitedir. Azan turadır ta, atasınıñ yakasında n tutadır ta:

“Gören nerseleriñi ayt!” diydür. Sora atası Silıcandan habar beredir. Törelî Beg eşidip, kidediren boladır. Beg ovluna:

“Kitme, öledirsiñ!” diydür. Ovlı sıra kulak asmıdır.

Törelî Beg özüniñ atlılarını yıgnıdır ta Salır iline kitedir. Salır iline baradır. Törelî Beg Silıcanı aladıran bolup kelenini hana habar beredir.

Han bul habarnı eşidip, iline çar çekdiredir. Halayık uruş meydanına yıgnadılar. Zañ uruladır. Gullar buganı zıncırından tutup, her zıncırında üç kul bolup, meydana ketiredirler. Zıncırdan buganı boşatıdılar. Buga yanında yatan kara taş, Törelé haybat atadır ta, bir süsediren-te mayda-mayda etedi. Muni Törelî Begiñ yigitleri körüp ıglıdılar. Törelî beg yigitlerine:

“Siz ıglımañ ta saz çalıñ, meniñ keyinki eden işlerimi aytıñ da meni mahtañ” diydür. Sora Törelî Begiñ yigitleri ıglamıdılar ta saz çaladırlar, Törelî Begiñ keyinki eden işlerini ayıp, mahtıdılar.

Törelî Beg keyin köteriledir, batır boladır ta, meydana giredir. Buga Törelî Bege avana avana keledir. Törelî Beg şatta buganıñ muynuzından tutadır ta moynunu kañırıp, yere yıkadır. Sora garladıp damaklıdır. Buga öledir. Silıcan köşkünüñ üstüne-üçege çıkıp, karıp turadırtı, yene zañ uruladır. kullar esrik bugranı ketiredirler. Törelî Begiñ yigitleri saz çalıp, nama aydıp, Törelî begi dım mahtıdılar. Esrik bugra Törelî Bege, Törelî Beg bugra topladırlar. Bugra Törelî Begiñ kellesinden agız saladır. Törelî Beg yeñiledir-te kaçıp, bugranıñ garnınıñ teyine giredir-te bugranıñ garnından gılıcı sokadır. Bugra tek bir gıgıradır. Törelî Beg ikinci depe gılıçlıdır. Bugra agıp yere tüşedir. Muniña moynunu garla-ta damaklıdır. Silıcanbul pursat alkış ededirti.

Keyin yene uruladır. Kullar şiri boşadadırlar. Şir bir başa at salıp, Törelî Begiñ üstüne hıgırdıp, özüni oklıdır. Törelî Beg özüniñ kolluklı kolunu kesertip, şirin agzını tutadır ta şiri garınlıdır. Şir üçekden tüşediren külte yanı güpülip, yere tüşedir. Muña halayıklar hayran kaladırlar. Silıcan muña dım şatlanadır.

Törelî Begiñ yigitleri Törelî Begi mahtıdılar, kermenlerini asmana-asmana atadırlar Han gızını Törelî Bege ketiredir te beredir. Törelî Beg Silıcanı aladır ta ovasına kaytadır.

Törelî Beg yigitlerini söyünci edip iberedir te özi çölde Silican bilen av avlıdirlar. Bul ikeviniñ üstüne yağı töküledir. Bular duşman bilen uruş etedirler. Törelî Bege küp yara düşedir-te yere yikaladır. Silican Törelî Begi duşmandan gorıp, altı yüz atlını giradır, duşmanı derbi-dagın etedir. Sora Törelî Begi bir sa-ya ertip yatıradır ta yaralarına otdan déri edip yapadır, beceredir, özüni-te keygin göşi bilen bakadır.

Törelî Beg kutuladır, ata çıkadır ta Silicana garıp:

“Sen meni namusa goyduñ” diydür te naçarını islidir. Silican Törelî Bege nesihat beredir, yalbaradır, sıla kulak asmıdır. “At, bolmasa atarın” diydirti Silican okundan peykamını ayıradır ta, Törelî Begden atadır. Törelî Beg mundan keyin Silicanıñ vepalı ekenini bilebilir te, ikevi yaraşadırlar. Törelî Begiñ yigitleri: “Bular handa kaldı?” diyip, közlege keledirenlerinde, bularıñ atlılarından çıkadırlar. Övlerine keledirler, kırk gün toy boladır. Toya Gorkut pir te keledir, saz çaladır, nama aytadır, söz sözlüdür, nesihat, alkış etedir. Keyin toy sozulıp, maksat-muratlarına yetedirler⁵⁷.

57 *Gorkut Ata, Aşgabat 1994, 134-136.*